

SPANNING

ONGELIJKHEID EN DEMOCRATIE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

jaargang 24, nummer 4, oktober 2022

In 2020 sprak Lilian Marijnissen met Thomas Piketty over zijn toen net verschenen boek 'Kapitaal en ideologie'.

ONGELIJKHEID EN DEMOCRATIE

Foto: Anouk Pross

Mensen worden gevormd door de wereld waarin ze leven, en die wereld verandert. Tegenwoordig leven we in een diplomademocratie. Meer dan ooit voorspelt de vraag of je praktisch of theoretisch geschoold bent hoe je tegen de wereld aankijkt. En op welke partijen je stemt.

Dit is althans de conclusie van de Franse stereconoom Thomas Piketty in zijn onderzoek naar ongelijkheid en stemgedrag in vijftig landen vanaf de Tweede Wereldoorlog tot nu. Piketty en zijn mede-auteurs laten zien dat zowel theoretisch geschoolde als vermogende kiezers aanvallend vooral op rechtse partijen stemden, maar dat de theoretisch geschoolde kiezers sinds de jaren tachtig steeds meer naar links zijn opgeschoven. De oorspronkelijke, praktisch geschoolde achterban van linkse partijen kiest daarentegen steeds vaker voor radicaal rechts.

Op sommige punten schiet de analyse van Piketty en zijn collega's echter tekort. Zo blijft onduidelijk waarom de middenklasse niet meer voor hervreiding is en waarom de verschuiving in de achterban van linkse partijen precies plaatsvond. Op deze vragen geven de boeken van respectievelijk Barbara Ehrenreich, Roxane van Iperen, Thomas Frank en Ewald Engelen een duidelijker antwoord. Ook hun werk wordt in dit nummer van Spanning besproken.

Naast Piketty doen ook diverse Nederlandse wetenschappers belangrijk onderzoek naar de relatie tussen ongelijkheid en democratie. Zo heeft Léonie de Jonge het succes en falen onderzocht van rechts-populistische partijen in de Benelux. En is collega-politicoloog Wouter Schakel gepromoveerd op een studie naar de mate van politieke invloed van verschillende inkomens- en oplei-

dingsgroepen in Nederland. Hun bevindingen lichten ze in deze Spanning verder toe.

Nu niet alleen maar arme mensen, maar ook steeds meer middenklassers getroffen worden door de stijgende (energie)prijzen, is het de vraag of een gezamenlijk front tegen de regering in Den Haag mogelijk is. Wel of geen vertrouwen in de politiek hoeft daarbij geen beletsel te zijn, zegt professor Jacquélien van Stekelenburg in deze Spanning. Zij deed onderzoek naar de protesten in Europa na de financiële crisis van 2008 en kwam beide groepen op straat tegen. De komende tijd zal moeten blijken of mensen met een ander inkomen of opleidingstype in staat zijn om hun verschillen opzij te zetten en op te komen voor hun gedeelde belangen. Zij hebben de SP in ieder geval aan hun zijde. ■

IN DIT NUMMER

4 WAAROM ONGELIJKHEID VAN DE POLITIEKE AGENDA VERDWEEN

In zijn nieuwe boek laat Thomas Piketty zien hoe linkse partijen steeds meer onder invloed zijn gekomen van theoretisch geschoolde kiezers, wat nadelig heeft uitgedaakt voor de praktisch geschoolde kiezers.

Bart Linssen en Tijmen Lucie

8 DE MIDDENKLASSE KIEST VOOR ZELFBEHOUD

De angstige middenklasse is eigen welzijn belangrijker gaan vinden dan een eerlijke samenleving.

Bart Linssen

12 'ACADEMISCH GESCHOOLDE NEDERLANDERS HEBBEN MEESTE POLITIEKE INVLOED'

Volgens politicoloog Wouter Schakel is de politieke ongelijkheid in Nederland vergelijkbaar met die in de VS.

Tijmen Lucie

16 'IN WALLONIË IS DE SOCIAALDEMOCRATISCHE PARTIJ LINKS GEBLEVEN'

Politicoloog Léonie de Jonge legt uit hoe Franstalig België erin is geslaagd om radicaal rechts buiten de deur te houden.

Tijmen Lucie

16 'BIJ PROTESTEN KOM JE ZOWEL STEMMERS ALS NIET-STEMMERS TEGEN'

Wil je bij protest een zo hoog mogelijke opkomst, zorg dan dat je zo snel mogelijk het nieuws haalt, adviseert hoogleraar Sociale verandering en protest Jacquélien van Stekelenburg.

Tijmen Lucie

Lees de Spanning online op: sp.nl/spanning

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga

Tekstredactie
Peter Sas

Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz

Vormgeving
Nenad Mečava

illustratie cover
Nenad Mečava

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

WAAROM ONGELIJKHEID VAN DE POLITIEKE AGENDA VERDWEEN

Tekst: Bart Linssen en Tijmen Lucie

Waarom stemmen lang niet alle kiezers met een laag inkomen op partijen die de koek eerlijker willen verdelen? Die vraag staat centraal in de nieuwe studie van Thomas Piketty, de Franse econoom die wereldwijd bekendheid verwierf met zijn onderzoek naar ongelijkheid. Samen met twee collega-economen onderzocht hij de verkiezingsuitslagen van vijftig democratieën in de periode 1948-2020. Met als doel: begrijpen waarom ongelijkheid tegenwoordig minder wordt gepolitiseerd dan in de eerste drie decennia na de Tweede Wereldoorlog.

Met zijn boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* werd Thomas Piketty in één klap 's werelds bekendste econoom. In het boek toonde hij overtuigend aan dat je rijker wordt van rentenieren dan van hard werken. In het vervolg, *Kapitaal en Ideologie*, bestudeerde hij de politieke keuzes die er de afgelopen eeuwen voor hebben gezorgd dat privébezit zo'n belangrijke waarde is geworden. Nu heeft de Fransman wederom een grote studie uitgebracht, samen met collega's Amory Gethin en Clara Martínez-Toledano, over de invloed van ons veranderde stemgedrag op de groeiende ongelijkheid.

In *Ongelijkheid en ons stemgedrag: een studie van 50 democratieën van 1948 tot 2020* stelt Piketty de vraag waarom in een democratie de armen de rijken niet simpelweg onteigenen. Wetenschappers kwamen eerder met drie verklaringen hiervoor. In de eerste plaats noemen zij collectieve overtuigingen, die arme mensen beletten om voor hun eigen belangen op te komen. Zo kunnen zij tegen hogere belastingen zijn, omdat zij ervan overtuigd zijn in de toekomst meer geld te gaan verdienen. Of vinden zij hogere belastingen onrechtvaardig, omdat zij denken dat rijk zijn een gevolg is van verdienste in plaats van geluk.

In de tweede plaats stellen zij dat rijke mensen beter in staat zijn om de politiek te beïnvloeden dan arme mensen. Zo houden rijken bijvoorbeeld de belastingen laag via lobby, partijfinanciering en een betere politieke vertegenwoordiging. Ook neemt hun politieke invloed verder

toe, omdat veel arme mensen niet meer naar de stembus gaan.

In de derde plaats wijzen zij op de wereldwijde doorbraak van het neoliberalisme in de jaren tachtig. Zo heeft hervreiding sindsdien minder politieke prioriteit gekregen en belastingverlaging voor de rijken en grote bedrijven juist meer.

Deze politieke keuzes werden destijds als onvermijdelijk voorgesteld. Zo moest de winstbelasting voor bedrijven wel omlaag, want anders zouden zij naar het buitenland vertrekken. Daarnaast zijn culturele thema's een veel grotere rol gaan spelen in de politiek. Denk bijvoorbeeld aan kwesties als migratie en identiteit. Ook zijn de linkse partijen die in het verleden streden voor hervreiding en tegen ongelijkheid, zich veel meer met culturele thema's gaan bezighouden.

VERANDERENDE SCHEIDSLIJNEN

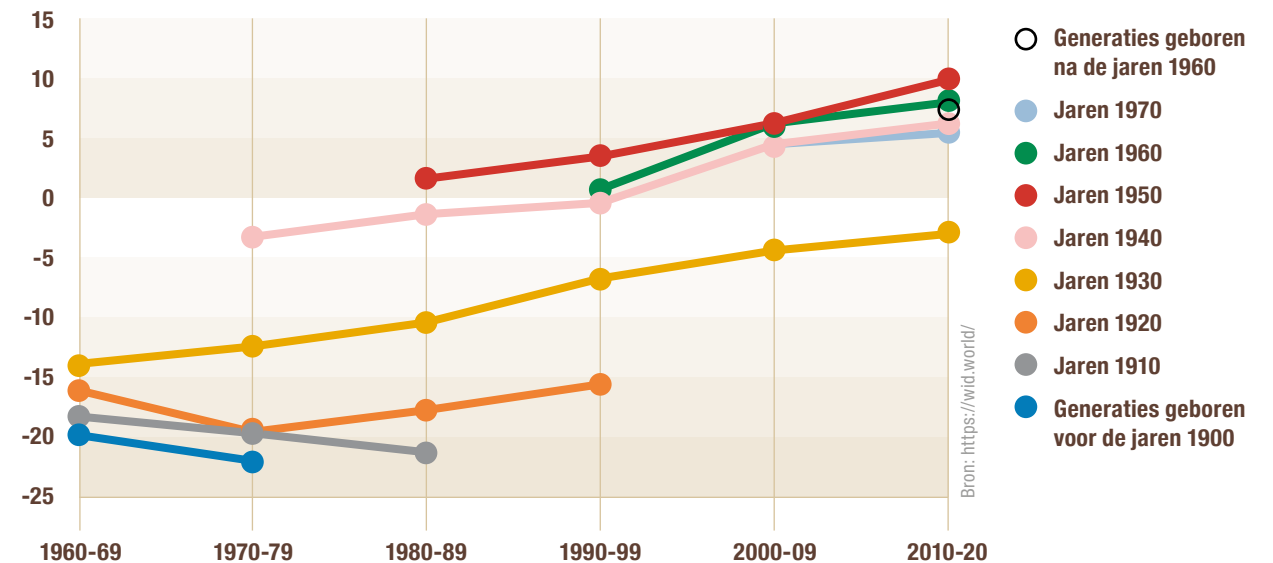
'Alle hierboven genoemde mechanismen wijzen op de nauwe samenhang tussen enerzijds politieke vertegenwoordiging en anderzijds democratie en ongelijkheid', schrijven Piketty en zijn collega's in *Ongelijkheid en ons stemgedrag*. En dus is het volgens hen belangrijk om te begrijpen wat er in die vertegenwoordiging is veranderd. Zij beschrijven hoe in het verleden de politieke scheidslijnen liepen tussen stad en platteland, tussen religies, of tussen sociale klassen. Omdat deze scheidslijnen vaak samenvielen met sociaaleconomische omstandigheden, was het relatief eenvoudig om ongelijkheid te politiseren.

Maar mede als gevolg van economische en maatschappelijke veranderingen, zoals de gestegen welvaart, de ontkerkelijking en de toegenomen onderwijskansen voor arbeiderskinderen en vrouwen, veranderde dit. De oude sociaaleconomische scheidslijn tussen links en rechts vervaagde en maakte plaats voor nieuwe scheidslijnen, vooral rondom culturele thema's. Toch gebeurde dit niet overal.

Welke scheidslijn dominant is (economisch of cultureel), verschilt per land, blijkt uit Ongelijkheid en ons stemgedrag. Een ontwikkeling zien Piketty en zijn collega's echter in het hele Westen terugkomen: de verschuiving in de achterban van linkse partijen. Na de Tweede Wereldoorlog stemden theoretisch geschoolde en rijke kiezers allebei overwegend rechts, terwijl praktisch geschoolde kiezers met een laag inkomen vooral op sociaaldemocratische partijen stemden. Vanaf de jaren tachtig vond er een verschuiving plaats. Rijke kiezers stemden nog steeds vooral op rechtse partijen, terwijl universitair en hbo-geschoolde kiezers vaker links zijn gaan stemmen (zie grafiek 1). Praktisch geschoolde kiezers stapten tegelijkertijd voor een groot deel over naar rechts-populistische partijen.

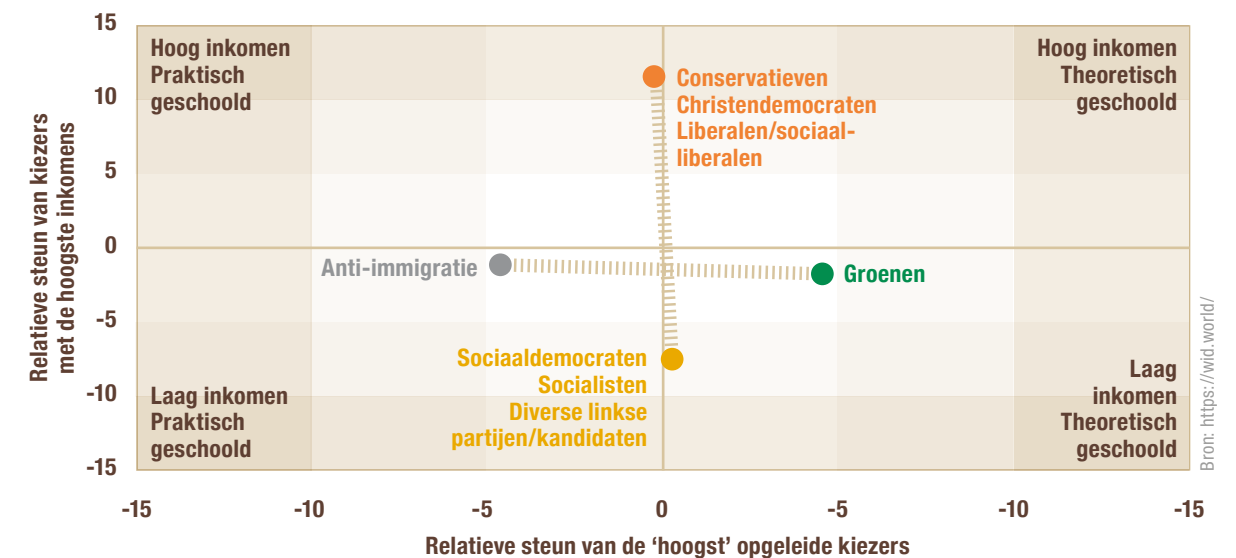
Door deze 'omkering van de opleidingscheidslijn' is volgens de auteurs van *Ongelijkheid en ons stemgedrag* een 'systeem van meerdere elites' ontstaan (zie grafiek 2). Terwijl de economische elite nog steeds de ruggengraat vormt van de rechtse partijen, is de onderwijselite bepa-

Grafiek 1
NIEUWE GENERATIES THEORETISCH GESCHOOLDE KIEZERS ZIJN RELATIEF VAKER OP LINKSE PARTIJEN GAAN STEMMEN

In deze grafiek geeft Piketty weer hoeveel groter de kans is dat de 10 procent 'hoogst' opgeleide kiezers op linkse partijen stemt dan de 90 procent 'laagst' opgeleide kiezers. Hiervoor gebruikt Piketty data van verkiezingen per tien jaar. Hij laat zien dat in het verleden de kans groter was dat kiezers links stemden als ze relatief 'laag' waren opgeleid, terwijl tegenwoordig de kans juist groter is dat kiezers links stemmen als ze 'hoger' zijn opgeleid. Deze verandering valt grotendeels samen met de komst van nieuwe generaties kiezers.

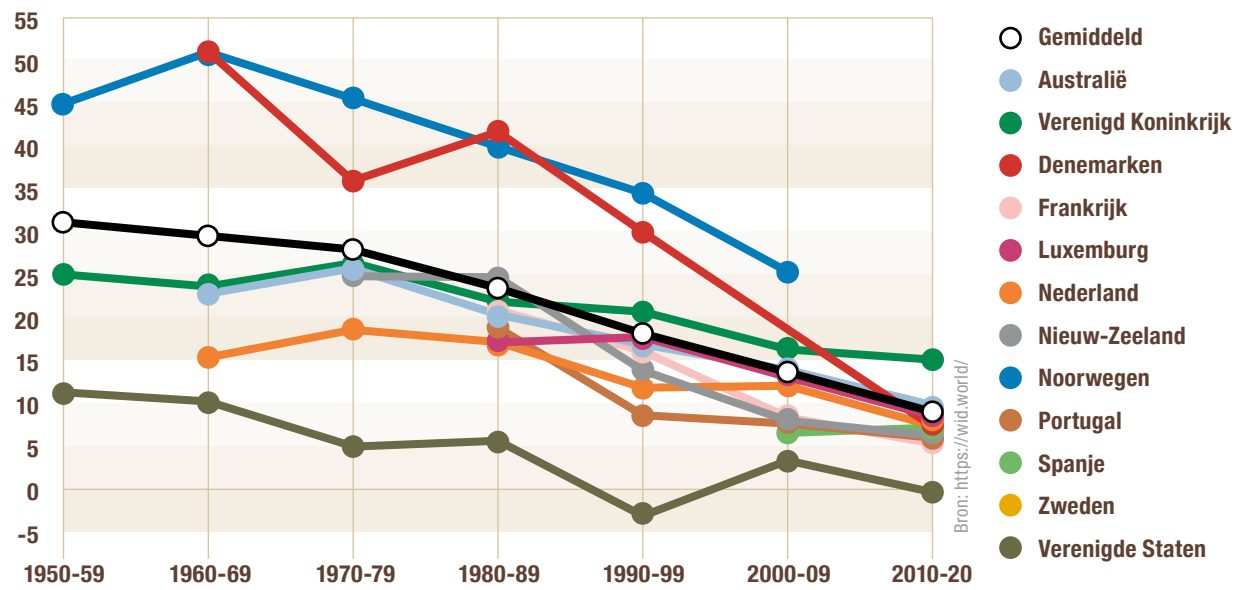
Grafiek 2
OPSPLITSING VAN DE PARTIJENSTELSLS EN 'SYSTEMEN VAN MEERDERE ELITES', 2000-2020

In de jaren 1960-1980 stemden praktisch geschoolde kiezers met een laag inkomen over het algemeen op sociaaldemocratische, socialistische en andere linkse partijen en kandidaten, terwijl theoretisch geschoolde kiezers met een hoog inkomen veelal op conservatieve, christendemocratische, liberale en sociaal-liberale partijen stemden. Vanaf ongeveer 1980 veranderde dat. Deze grafiek over de jaren 2000-2020, laat zien dat linkse kiezers steeds vaker een theoretische opleiding hebben en rechtse kiezers steeds vaker een praktische opleiding. Ook maakt de grafiek duidelijk dat er een systeem van meerdere elites is ontstaan: van partijen voor mensen met een hoog inkomen en partijen voor mensen met een theoretische opleiding. Tot slot toont de grafiek dat voor het verschil tussen kiezers van de nieuwe groene en anti-migratiepartijen vooral het type opleiding bepalend is.

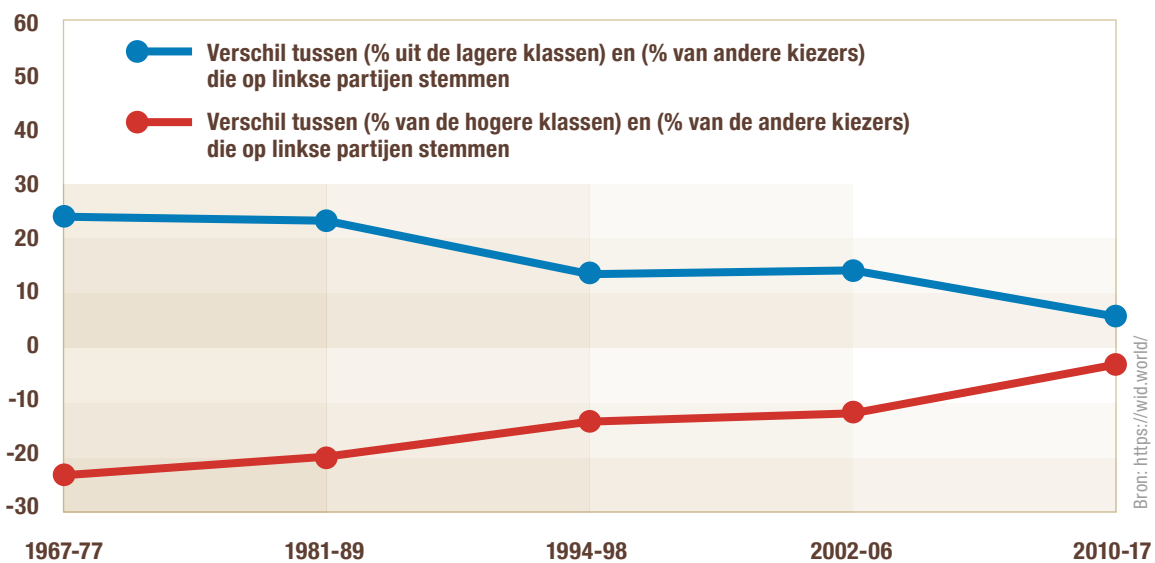
Zowel tussen landen als door de tijd heen bestaan er aanzienlijke verschillen in de politisering van ongelijkheid

Grafiek 3
KLASSE IS MINDER BEPALEND GEWORDEN VOOR HET VOORSPELLEN VAN KIESGEDRAG IN WESTERSE DEMOCRATIEËN

In deze grafiek wordt weergegeven in welke mate kiezers van linkse partijen zichzelf classificeren als werkende of arbeidersklasse, ten opzichte van de hoeveelheid kiezers van linkse partijen die zichzelf tot een andere klasse of geen enkele klasse rekenen. De trend naar beneden is duidelijk te zien.

Grafiek 4
DE AFNEMENDE INVLOED VAN KLASSE OP HET STEMGEDRAG IN NEDERLAND, 1967-2017

Ook in Nederland voorspelt sociale klasse steeds minder vaak of kiezers op een linkse partij stemmen. De invloed van klasse op het stemgedrag is de afgelopen decennia sterk afgenomen.

lend geworden voor veel linkse partijen. Aangezien deze 'hoogopgeleide' kiezers het relatief goed hebben, zijn thema's als herverdeling en ongelijkheid voor hen minder belangrijk. Mede daardoor zijn linkse partijen deze onderwerpen minder gaan politiseren.

Piketty en zijn collega's stellen dat in vrijwel alle Westerse democratieën systemen van meerdere elites zijn ontstaan. Al noemen zij diverse uitzonderingen, zoals Portugal en Ierland, waar linkse partijen na de grote financiële crisis met succes klassentegenstellingen zijn blijven politiseren en rechts-populistische partijen geen voet tussen de deur hebben kregen. Of Wallonië, waar de sociaaldemocratische partij nog steeds groot is en radicaal rechts eveneens geen rol van betekenis speelt. (zie het interview met Léonie de Jonge op pp. 16-19).

Omdat de auteurs D66 onder de linkse partijen scharen, zien zij Nederland al betrekkelijk vroeg veranderen in een systeem van meerdere elites. D66 trok immers al vanaf haar oprichting in 1966 vooral theoretisch geschoolde kiezers aan. De verandering in stemgedrag is voor Nederland het beste af te lezen aan de afnemende voorspellende waarde van sociale klasse. In de jaren zestig en zeventig stemden kiezers die zich tot de lagere sociale klassen rekenden, 25 procent vaker op linkse partijen dan kiezers die zich tot de hogere sociale klassen rekenden. Inmiddels gaat die voorspellende waarde niet meer op. Kiezers die zich tot de lagere en hogere sociale klassen rekenen, stemmen ongeveer even vaak op linkse partijen (zie grafiek 3 en 4).

GEEN GOUDEN REGEL VOOR POLITISERING VAN ONGELIJKHEID

Toch is het systeem van meerdere elites vooral van toepassing op landen als Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, waar twee partijen dominant zijn. Voor landen met een grotere

verschillen aan partijen, zoals Nederland, gaat de stelling minder goed op. Hier heb je bijvoorbeeld de Partij voor de Dieren, die in tegenstelling tot andere groene partijen, ook veel praktisch geschoolde kiezers trekt. Of Forum voor Democratie, die als rechts-populistische partij juist opvallend veel theoretisch geschoolde kiezers heeft.

Een tweede, wellicht grotere tekortkoming van het boek is dat niet-stemmers niet zijn meegenomen in het onderzoek. Daarmee loop je het risico verschuivingen in stemgedrag op te merken, die zich in werkelijkheid niet of nauwelijks hebben voorgedaan. Als linkse kiezers bijvoorbeeld massaal thuisblijven, lijkt rechts het opeens veel beter te doen. Dat geeft een vertekend beeld. Piketty en zijn collega's noemen deze zwakte in hun onderzoek wel, maar gaan er verder niet op in. Dat is een gemiste kans, want we weten dat de mate waarin politieke partijen en media bepaalde onderwerpen wel of niet politiseren, invloed heeft op de keuze van mensen om wel of niet te stemmen.

Omdat de linkse partijen door de opkomst van de onderwijselites minder oog kregen voor sociaaleconomische thema's als ongelijkheid en herverdeling, zijn veel van hun traditionele kiezers uit de lagere sociaaleconomische klassen afgehaakt. Zij gaan vaak niet meer stemmen, omdat zij het vertrouwen in de politiek verloren hebben. Links is daardoor verzwakt geraakt, terwijl rechts hier juist van geprofiteerd heeft. Niet-stemmers vormen een grote groep. In Nederland gaat het bij parlementsverkiezingen al snel om zo'n 15 tot 25 procent van de kiesgerechtigden.

Ondanks deze kanttekeningen, heeft *Ongelijkheid en ons stemgedrag* veel interessants te bieden. Zo is de hoeveelheid data die de onderzoekers verzameld hebben, ronduit indrukwekkend (voor Nederland alleen al honderd pagina's aan

bijlagen!). Voor elk land laten de grafieken zeer gedetailleerd zien wat de verhouding is tussen stemgedrag en allerlei factoren zoals religie, sekse, inkomen, opleidingstype of sociale klasse. Ze tonen ook aan hoe het stemgedrag sinds de Tweede Wereldoorlog veranderd is. Daarbij is er niet alleen aandacht voor de gebruikelijke Westerse landen, maar ook voor landen als Zuid-Afrika, India en Brazilië.

Wat het boek ook goed laat zien, is dat er zowel tussen landen als door de tijd heen aanzienlijke verschillen bestaan in de politisering van ongelijkheid. Er is dus geen gouden regel voor het succesvol politiseren van dit thema. De auteurs denken niet dat de 'gouden' jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen economische ongelijkheid en herverdeling in Westerse landen hoog op de politieke agenda stonden, snel terugkeren. De omstandigheden die dit mogelijk maakten, waren volgens hen te specifiek voor die tijd en zullen zich niet in dezelfde vorm voordoen. Toch menen Piketty en zijn collega's dat het mogelijk moet zijn voor linkse partijen om nieuwe scheidslijnen aan te gaan, bijvoorbeeld rondom klimaatverandering. Zij denken dat dit thema goed te politiseren valt, 'zeker naarmate de ingezette aantasting van de natuur meer effect op het maatschappelijk leven krijgt'.

De middenklasse stuurt haar kinderen steeds vaker naar dure, particuliere huiswerkinstituten om de schoolprestaties te verbeteren.

DE MIDDENKLASSE Kiest VOOR ZELFBEHOUD

Tekst: Bart Linssen Foto: Mats van Soolingen/ANP©

Waarom trekt de middenklasse niet meer op met de werkende klasse, terwijl ze zoveel belangen delen? En waarom komen linkse partijen minder op voor de belangen van de werkende klasse? Het zijn vragen die blijven hangen na het lezen *Ongelijkheid en ons stemgedrag* van Piketty en zijn collega's. Vier lezenswaardige boeken, twee Amerikaanse en twee Nederlandse, gaan hier dieper op in.

De 'angst om te vallen' was altijd aanwezig

In haar boek *The fear of falling* (1989) onderzoekt de onlangs overleden Amerikaanse journalist Barbara Ehrenreich de opkomst van de professionele middenklasse in de VS vanaf de Tweede Wereldoorlog. Kenmerkend voor deze klasse was dat haar economische en sociale status afhing van haar opleidingsniveau. De professionele middenklasse bestond onder meer uit onderwijzers, ambtenaren, wetenschappers en journalisten. In de jaren zeventig behoorde ongeveer een op de vijf Amerikanen tot de professionele middenklasse.

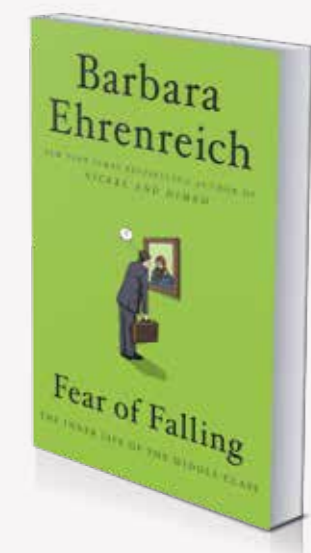
Net als de werkende klasse was de professionele middenklasse van loon afhankelijk. Het verschil met andere loonafhankelijken was dat ze hun werk met een grote mate van autonomie konden uitvoeren. Daartegenover stond dat zij – in tegenstelling tot de vermogende klasse – weinig kapitaal bezat. De professionele klasse was daarom een hoogst onzekere klasse. De 'angst om te vallen' was altijd aanwezig.

Die angst was tweeledig. Aan de ene kant kwam de professionele middenklasse er langzaam achter dat de ongelijkheid groeide en dat de mensen die aan de verkeerde kant van de streep stonden het een stuk slechter hadden dan zij. Dat voedde de angst om terug te vallen.

Aan de andere kant drong bij hen het besef door dat naarmate de Amerikaanse bevolking hoger opgeleid raakte, het voor hun kinderen steeds moeilijker werd om

deel uit te blijven maken van de (professionele) middenklasse. Waar de kinderen van vermogenden hun positie konden veiligstellen met het kapitaal van hun ouders, moesten kinderen uit de professionele middenklasse alle zeilen bijzetten om de benodigde diploma's en stages te halen. Het bleek, tot schrik van hun ouders, vaak niet genoeg.

Daardoor ging de professionele middenklasse alles in het werk stellen om de eigen kinderen op het juiste spoor te houden. Een strenge opvoeding, extra scholing en later ook het omkopen of 'sponsoren' van universiteiten: alles om de kansen van de eigen kinderen te vergroten, ook al ging dat ten koste van de talentvolle kinderen uit de werkende klasse.

DE NEDERLANDSE SITUATIE

Dit is geen puur Amerikaans fenomeen. Ook in Nederland constateert schrijfster en publiciste Roxane van Iperen dat de professionele middenklasse steeds onzekerder is geworden. Ook hier heeft dat ertoe geleid dat deze klasse minder begaan is met de minderbedeelden en zich meer is gaan richten op het behoud van de eigen positie.

In haar essay *Eigen welzijn eerst* gaat Van Iperen in op het effect van zelfbehoud op de middenklasse. Zij schrijft: 'de plicht om voor elkaars toekomst te zorgen vanuit een gedeeld belang van individuele vrijheid en ontplooiing is ingeruild voor een kille mentaliteit van 'eigen falen, eigen schuld', waarmee hele groepen worden buitengesloten'. Belangrijk hierbij is de opkomst van 'zelfzorg': uit onzekerheid over de eigen positie en die van hun kinderen gingen zij beleid steunen dat gericht was op zelfredzaamheid.

Van Iperen koppelt ook de opkomst van extreemrechts aan zelfbehoud. Zo verbindt ze de opkomst van Forum voor Democratie aan de angst van de middenklasse om haar dominante positie te verliezen. Vanuit een bevoorrechte positie worden extreme standpunten rondom uitsluitingsbeleid verdedigd

en democratische beginselen aangevochten. Dat 'hierdoor toch al kwetsbare groepen verder in de verdrukking kwamen [...] was blijkbaar irrelevant of van ondergeschikt belang.'

Deze analyse verschilt nogal van die van Piketty en zijn collega's in *Ongelijkheid en ons stemgedrag*. Ook in hun boek besteden zij veel aandacht aan de opkomst van extreemrechtse partijen, die zij net als Van Iperen aanduiden als 'nativistisch'. Volgens Piketty en de anderen hebben deze partijen vooral aantrekkingskracht op praktisch geschoolde kiezers met een laag inkomen. Het probleem met deze stelling is dat ze lang niet altijd opgaat. In Nederland is zij bijvoorbeeld wel van toepassing op de PVV, maar niet op Forum voor Democratie.

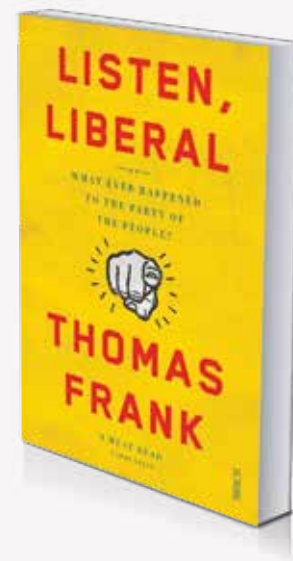
Het grootste deel van de achterban van Forum, maar ook van de VVD en het CDA, is namelijk theoretisch geschoold, aldus Van Iperen. Rechts cultureel denken over verdienste, maar ook over 'wij' versus 'zij', is dominant geworden. Van Iperen denkt dat dit een belangrijke verklaring is voor het succes van deze partijen: 'Het einddoel was niet zozeer economisch rechts beleid om daarmee financiële stabiliteit te creëren, maar cultureel rechts beleid om niet de dominante positie in de samenleving te verliezen.'

Daarmee dicht Van Iperen het nationaal debat over culturele waarden een sleutelrol toe bij het in stand houden van sociaaleconomische ongelijkheid. Als het voldoende is om voor jezelf te zorgen, hoef je immers niet druk te maken om mensen met wie het een stuk slechter

Als het slecht met je gaat, moet je maar beter je best doen

gaat dan met jou. Zij moeten maar beter hun best doen.

De partijen die traditioneel opkwamen voor mensen die het moeilijk hadden, bevonden zich aan de linkerkant van het politieke spectrum. Maar juist deze partijen ondergingen sinds de jaren tachtig grote veranderingen in kiezers. Zij werden steeds meer bevolkt door hoogopgeleiden, terwijl de laagopgeleide achterban uitweek naar rechts-populistische partijen. Piketty en zijn collega's beschrijven deze

verschuiving ook, maar wat bij hen onderbelicht blijft is het feit dat dit een bewuste keuze is geweest van linkse partijen.

HET 'VERRAAD VAN LINKS'

De Amerikaanse historicus en journalist Thomas Frank laat dat goed zien in zijn boek *Listen Liberal*. Hij beschrijft daarin hoe de Amerikaanse Democratische Partij in de jaren zeventig onder politiek leider en presidentskandidaat McGovern de overstap maakte van een partij van en voor de arbeider naar een partij van en voor de theoretisch geschoolde kiezer. Door een serie hervormingen binnen de Democratische Partij werd de positie van vakbondsleiders verzwakt en kwam er alle ruimte voor de belangen van de professionele middenklasse. Daarbij werd de Democratische Partij steeds gevoeliger voor experts. Door het opkomende geloof in de markt en economische groei als wondermiddel voor alles werd beleid omarmd waar de vakbonden zich altijd tegen hadden verzet.

Waar dat toe leidde, wordt volgens Frank duidelijk onder president Clinton in de jaren negentig. Clinton werd door zijn eenvoudige afkomst gepresenteerd als man van het volk, om daarmee de mythe van de partij van de werkende klasse in stand te houden. Maar zijn beleid liet iets anders zien. Zijn vier grootste beleidsveranderingen (het uitkleden van de sociale zekerheid, het vrijhandelsverdrag met Mexico en Canada, het dereguleren van de bankensector en een repressieve wijkenaanpak) hebben allemaal desastreus uitgepakt voor de werkende klasse. Ondertussen nam

zijn populariteit bij de academisch geschoolde kiezers en het grootbedrijf alleen maar toe.

De transformatie van gevestigde linkse partijen vond overal in het Westen plaats. Verhalen over 'het verraad van links', van sociaaldemocratische partijen die van kiezers veranderden en een neoliberale koers gingen varen, zijn er in overvloed. Ook in Nederland. Minder vaak gaat het daarbij over de verschillen tussen theoretisch en praktisch geschoolde kiezers en de rol van (economische) experts. Een uitzondering daarop vormt *Ontwaak! Kom uit die neoliberale sluimer* van financieel geograaf en publicist Ewald Engelen.

WETENSCHAP EN DEPOLITISERING

Ook Nederland is diep verdeeld geraakt, stelt Engelen in zijn boek. Voor de theoretisch geschoolden 'is Nederland een waanzinnig gaaf land, om Mark Rutte te citeren'. Voor praktisch geschoolden 'is het in toenemende mate een land van afnemende koopkracht, afnemende zekerheden en afnemende zeggenschap en autonomie.'

Net zoals Frank constateert voor de VS, ziet Engelen dat in Nederland experts een hoofdrol zijn gaan

spelen bij het in stand houden of zelfs vergroten van de economische ongelijkheid. Ook hier is het de meritocratische, hoogopgeleide middenklasse die de dienst uitmaakt: in het bestuur, in de politiek en in de media. Het zijn de plaatsen waar bepaald wordt waar het wel en niet over mag gaan in het publieke debat.

Engelen stelt dat op deze manier alle discussie over sociaaleconomische zaken is gedepolitiseerd: experts laten weten wat er moet gebeuren en dat wordt vervolgens door iedereen aanvaard. Daarmee verdwijnt elke vorm van politieke verbeelding: 'In Nederland wordt wetenschappelijke deskundigheid gebruikt om het debat te stoppen, niet om het debat te beginnen.' En dus gaat het bij verkiezingen niet over sociaaleconomische onderwerpen, maar 'verschuift het publieke debat als vanzelf naar die domeinen waar experts (nog) geen kennismonopolie hebben weten te vestigen: vraagstukken over cultuur, identiteit en nationaliteit'.

Engelen is weliswaar positief over de onderzoeksjournalistiek in Nederland, maar die mag van hem nog wel wat diepgravender zijn. Structurele oorzaken, zoals de manier waarop het bedrijfsleven steeds meer onder invloed is komen te staan van de aandeelhouder en de rol die de vrije mobiliteit van kapitaal daarbij speelt, blijven volgens hem onderbelicht. *Ontwaak!* is daarmee naast een oproep aan de praktisch geschoolden om zich drukker te maken over ongelijkheid, vooral ook een oproep aan de theoretisch geschoolden om de belangen van het grootkapitaal kritischer te bevragen. ■

‘ACADEMISCH GESCHOOLDE NEDERLANDERS HEBBEN MEESTE POLITIEKE INVLOED’

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie: Nenad Mečava

Hoe komen de voorkeuren van de verschillende inkomens- en opleidingsgroepen in Nederland terug in het overheidsbeleid? Politicoloog Wouter Schakel onderzocht deze vraag voor zijn promotie-onderzoek en kwam tot enkele belangrijke bevindingen.

› **Waarom heb jij onderzoek gedaan naar politieke ongelijkheid in Nederland?**

‘Om te beginnen heb je verschillende vormen van politieke ongelijkheid. Ongelijkheid in politieke rechten, ongelijkheid in politieke participatie, ongelijkheid in politieke vertegenwoordiging en ongelijkheid in politieke invloed. Die laatste vorm heb ik onderzocht. Er waren twee redenen om dit onderzoek te doen. De eerste is dat politieke ongelijkheid een belangrijke plaats inneemt in het bredere web van maatschappelijke ongelijkheden. Ongelijkheid in inkomen of opleidingstype kan tot gevolg hebben dat het voor sommige groepen makkelijker is om politieke invloed uit te oefenen dan andere. En dat kan er weer toe leiden dat onderliggende sociaaleconomische ongelijkheden in stand worden gehouden of zelfs worden vergroot.

Dus om ongelijkheid in brede zin te begrijpen, is de politiek een belangrijk onderdeel. De tweede reden is dat er heel weinig bekend was over politieke ongelijkheid in Nederland – en zeker over ongelijkheid in

politieke invloed. In het verleden hebben politicologen hier weinig onderzoek naar gedaan, mogelijk omdat ze dachten dat het hier wel mee zou vallen met de politieke ongelijkheid.’

› **Hoe heb je je onderzoek aangepakt?**

‘Ik heb een benadering toegepast die eerder is gebruikt door de politicoloog Martin Gilens in de Verenigde Staten. Samen met een collega heb ik data verzameld van 291 mogelijke beleidsveranderingen in de periode 1979-2012. Deze gaan over allerlei onderwerpen, van de sluiting van kerncentrales tot de verhoging van de AOW-leeftijd. Van elk van de 291 gevallen hebben we eerst op basis van enquêtes gemeten welk percentage van de verschillende inkomens- en opleidingsgroepen voorstander was van beleidsverandering. En vervolgens zijn we nagegaan of de verandering wel of niet is doorgevoerd door de regering in de jaren na de enquête. Zo hebben we heel direct kunnen analyseren welke mensen het vaakst hun zin hebben gekregen van de overheid.’

› **Wat zijn je belangrijkste bevindingen?**

‘Dat zijn er drie. De eerste is dat er in het algemeen een verband is tussen publieke opinie en beleid. Dus hoe meer steun er is voor een bepaalde maatregel, hoe groter de kans dat die maatregel in de jaren erna ook wordt uitgevoerd. De tweede bevinding is dat dit verband veel sterker is voor rijke en academisch geschoolde Nederlanders. Zij krijgen veel vaker het door hen gewenste beleid dan de andere groepen. En de derde is dat de lage en middeninko-

mens alleen het beleid krijgen dat zij willen als de hoge inkomens het ook willen. Dezelfde redenering gaat op voor de verschillende opleidingstypes. Als de meningen verschillen, hebben alleen de rijke en academisch geschoolde Nederlanders nog onafhankelijke invloed op het beleid. Het goede nieuws is dus dat er wel een verband is tussen publieke opinie en beleid, maar het slechte nieuws is dat de invloed van de verschillende inkomens- en opleidingsgroepen op de politiek erg ongelijk verdeeld is.’

› **In hoeverre is de politieke ongelijkheid in Nederland vergelijkbaar met andere westerse landen?**

‘Dat is lastig te zeggen, omdat onze data specifiek over Nederlandse beleidsmaatregelen gaan. Maar in landen waar dezelfde aanpak is gehanteerd, zoals in Duitsland, Zweden, Noorwegen, Spanje en de VS, lijkt de politieke ongelijkheid vergelijkbaar te zijn. Ook daar heeft de publieke opinie in het algemeen een effect op het beleid, maar zien we vooral de voorkeuren van de hoge inkomens en academisch geschoolden weerspiegeld in het overheidsbeleid. Tegelijkertijd zijn er ook verschillen. In Nederland lijkt opleiding een net wat sterker effect te hebben op politieke vertegenwoordiging dan inkomen, terwijl we in de VS het omgekeerde zien. Daar is inkomen een belangrijkere bron van politieke macht dan opleiding.’

› **Hoe ziet politieke ongelijkheid er in de praktijk uit? Wie bepaalt bijvoorbeeld welke politieke onderwerpen aandacht krijgen en welke niet?**

‘Soms zijn het politieke partijen die

‘In Nederland lijkt opleiding een sterker effect te hebben op politieke vertegenwoordiging dan inkomen’

zich profileren op een bepaald onderwerp, soms zijn het donateurs die aandacht vragen voor een bepaald thema, soms zijn het lobbygroepen die druk uitoefenen op de politieke agenda. Vaak zijn het ook grote gebeurtenissen, zoals de coronapandemie of de oorlog in Oekraïne, die de politieke actualiteit

bepalen. Dus het is moeilijk om daar een algemeen antwoord op te geven. We weten wel dat de zorgen van de rijken en academisch geschoolden vaker op de politieke agenda belanden en vertaald worden in beleid. Bijvoorbeeld omdat ze relatief vaker stemmen dan andere maatschappelijke groepen, ze vaker lid

zijn van een politieke partij, ze oververtegenwoordigd zijn binnen bepaalde lobbygroepen of omdat ze vertegenwoordigd worden door politici die meestal zelf ook uit de hogere sociaaleconomische milieus komen.’

› **Welke invloed hebben de media op het bepalen van politieke onderwerpen?**

‘Media hebben zeker invloed op de politieke agenda. Uit onderzoek blijkt ook dat de media vooral aandacht besteden aan de zorgen van de hoge inkomens en minder aan de zorgen van de lage en middeninkomens. Als er bijvoorbeeld wordt bericht over economische groei, dan gaat het eigenlijk vooral over de hoge inkomens.’

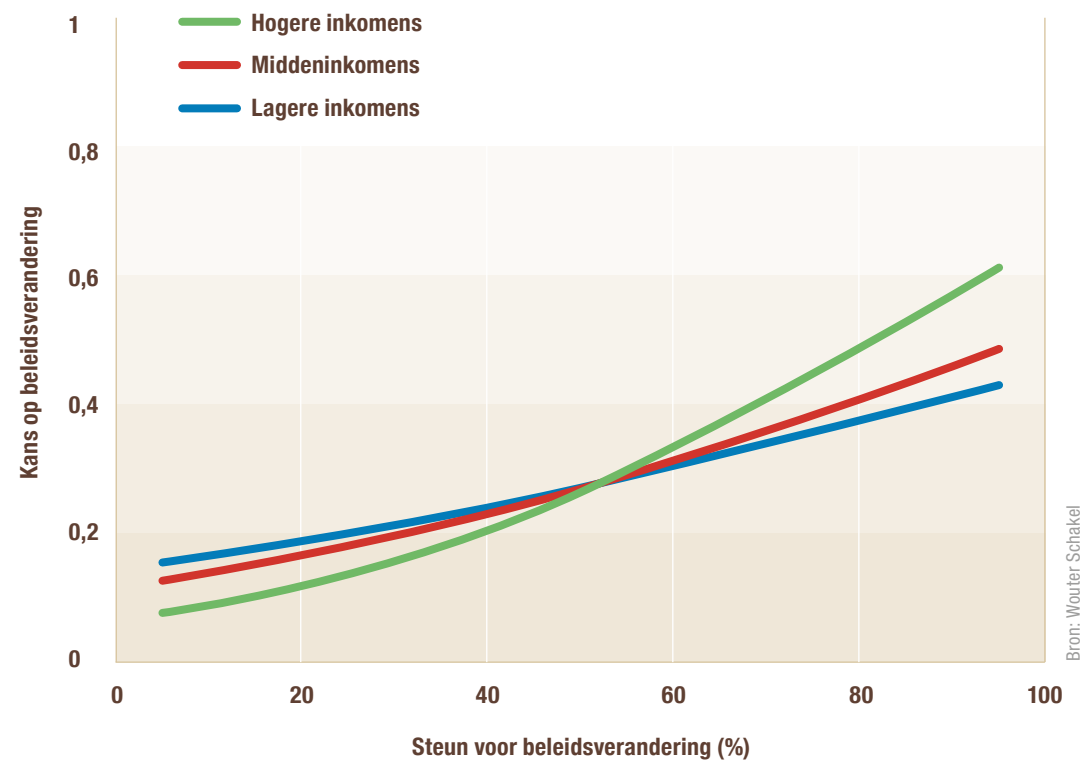
› **Weten we eigenlijk wel hoe groot de politieke ongelijkheid in Nederland is en wat de effecten daarvan zijn op het beleid?**

‘Er bestaat geen maat voor politieke ongelijkheid, zoals de Gini-coëfficiënt voor economische ongelijkheid. Dus we kunnen politieke ongelijkheid alleen relatief beoordelen. Relatief ten opzichte van een scenario van gelijke vertegenwoordiging. En relatief ten opzichte van andere landen en perioden. Dan blijkt de politieke ongelijkheid in Nederland relatief groot te zijn. De gevolgen voor politiek beleid zijn tweeledig. We weten dat de hoge inkomens vaker voorstander zijn van rechts economisch beleid, dus een grotere rol voor de markt, minder herverdeling en uiteindelijk ook meer economische ongelijkheid. En we weten dat academisch geschoolde Nederlanders vaker voorstander zijn van zogenaamd kosmopolitisch beleid, dus meer internationale samenwerking, meer immigratie en meer Europese eenwording. De combinatie hiervan leidt tot een beleid van meer internationale eenwording en minder herverdeling.’

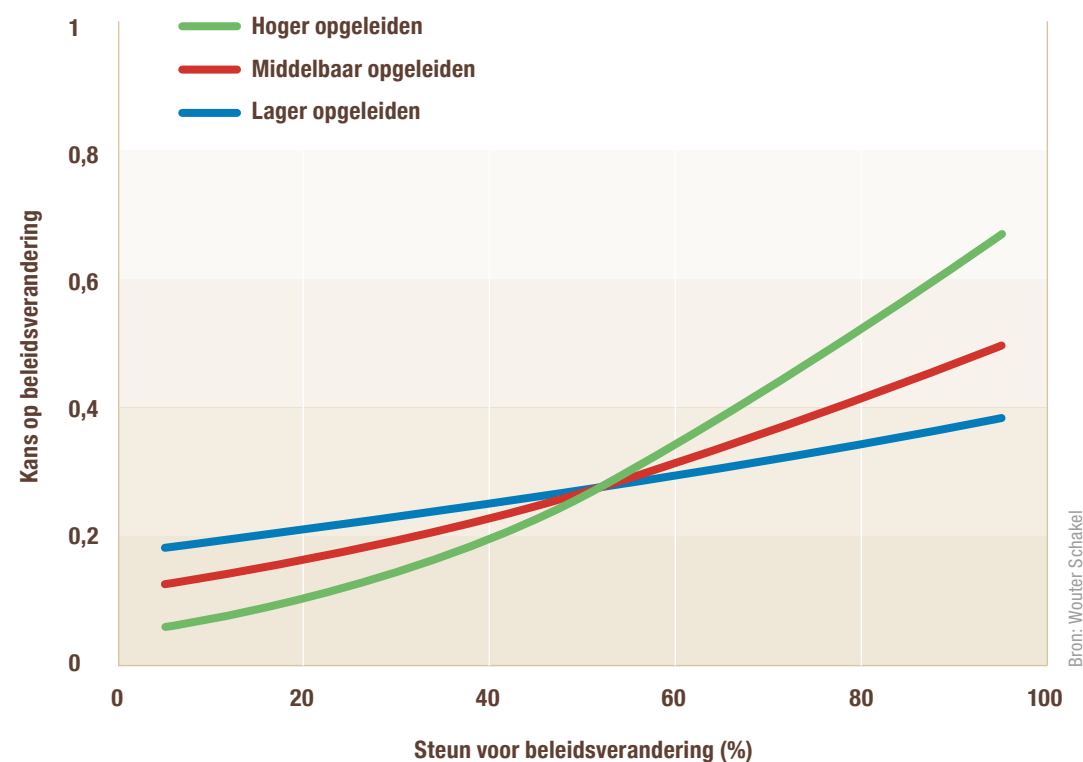
› **Jij hebt voor je onderzoek gekeken naar verschil in inkomen, maar zou het voor Nederland niet beter zijn om te kijken naar verschil in vermogen?**

‘In het algemeen is de vermogensongelijkheid inderdaad groter dan

HOE HOGER HET INKOMEN, HOE MEER POLITIEKE INVLOED

HOE 'HOGER' DE OPLEIDING, HOE MEER POLITIEKE INVLOED

de inkomensongelijkheid. Dat geldt zeker voor Nederland. De inkomensongelijkheid is hier relatief bescheiden, terwijl de vermogensongelijkheid – ook vanuit internationaal oogpunt – extreem is. Daarnaast weten we dat de vermogensongelijkheid door de tijd heen stabiel is dan de inkomensongelijkheid. Beide factoren maken het dus aannemelijk dat vermogen misschien wel belangrijker is voor politieke invloed dan inkomen. Helaas hebben we de data nog niet om die vergelijking te maken. Net als voor zoveel andere vragen met betrekking tot politieke ongelijkheid geldt ook hier dat meer onderzoek nodig is.'

› **Wordt er in enquêtes wel gevraagd naar vermogen?**
 'Soms op een indirecte manier. Maar lang niet iedereen is er open over en veel mensen weten ook niet hoeveel vermogen ze hebben. De meeste enquêtes vragen er daarom niet naar. Toch zijn er wel manieren om erachter komen. Bijvoorbeeld door te vragen naar huizenbezit, dat in Nederland een zeer bepalende factor van vermogen is.'

› **Kun je een voorbeeld geven van een belangrijke beleidsverandering op sociaaleconomisch gebied die niet werd gesteund door de lage en middeninkomens maar wel door de hoge inkomens?**
 'Een goed voorbeeld is de verhoging van de AOW-leeftijd van 65 naar 67 jaar, die in 2012 werd doorgevoerd. De snelle verhoging werd niet gesteund door de lage en middeninkomens, maar wel door de hoge inkomens. Hoewel de meerderheid van de kiezers tegen was, werd deze maatregel toch doorgedrukt.'

› **Heb je ook een voorbeeld van een beleidsverandering die niet doorging omdat de hoge inkomens ertegen waren?**
 'Het is lastig om die relatie één op één te leggen, maar een voorbeeld is de inkomensafhankelijke zorgpremie. Ook uit 2012. Dit voornemen stond in het regeerakkoord van VVD en PvdA, maar is uiteindelijk mede onder druk van de hoge inkomens niet doorgegaan. Terwijl de lage en

middeninkomens er wel voorstander van waren.'

› **In hoeverre bepalen de voorkeuren van de verschillende inkomensgroepen de thema's die bij parlementsverkiezingen dominant zijn?**
 'In mijn proefschrift heb ik voor 36 landen de publieke opinie van de verschillende inkomensgroepen vergeleken met de beleidsterreinen die in de verkiezingsprogramma's benadrukt worden. Dan zie je dezelfde ongelijkheid als bij beleid. Als de hoge inkomens in een van die landen bijvoorbeeld meer geld voor onderwijs willen, dan zie je dit thema bij de volgende verkiezingen terugkomen in de verkiezingsprogramma's. Dat verband is zwakker voor de lage en middeninkomens. Verkiezingen zijn dus een belangrijke route op de weg naar politieke ongelijkheid.'

› **In hoeverre draagt politieke ongelijkheid ertoe bij dat mensen afhaken van de politiek?**
 'Dat is zeker aannemelijk. De vraag is op welke schaal dit gebeurt en wie er afhaken. Daar doe ik momenteel samen met collega's onderzoek naar. Als blijkt dat vooral de ondervertegenwoordigde groepen afhaken, dan zou dat vanuit democratisch oogpunt zeer schadelijk zijn. Dan wordt de politieke ongelijkheid nog groter.'

› **Wat zou er wat jou betreft moeten veranderen om de voorkeuren van de lage en middeninkomens beter te laten terugkomen in beleid?**
 'Dat is natuurlijk de hamvraag. Er zijn verschillende oplossingen die voor de hand liggen, al zijn ze ze niet eenvoudig te realiseren. Zo zouden politieke partijen en ook kiezers zich meer bewust moeten zijn van de elitaire achtergrond van veel parlementariërs. Er is namelijk veel bewijs dat hun achtergrond invloed heeft op de politieke besluitvorming. Wanneer het parlement een betere afspiegeling zou zijn van de samenleving, zou het beleid ook beter aansluiten bij de voorkeuren van verschillende groepen kiezers. Ook zou er iets gedaan moeten worden aan de ongelijke invloed van lobbygroepen. Zo blijkt uit onderzoek dat bedrijven veel vaker voor parlementaire

Foto: Andrea Forster

Wouter Schakel is postdoctoraal onderzoeker aan de afdeling Sociologie van de Universiteit van Amsterdam. Zijn onderzoek richt zich vooral op ongelijkheid in politieke vertegenwoordiging. In 2017 schreef hij samen met Armen Hakhverdian het boek 'Nepparlement. Een pleidooi voor politiek hokjesdenken'.

hoorzittingen worden uitgenodigd dan vakbonden. Het is aannemelijk dat dit bijdraagt aan de ongelijke invloed van de verschillende sociale klassen. Verder moeten politieke donaties worden ingeperkt. Daar ligt nu een voorstel voor. En ten slotte hoort het raadgevend of bindend referendum thuis in onze vertegenwoordigende democratie.

Daarbij wil ik benadrukken dat dergelijke ingrepen alleen maar zin hebben als de onderliggende sociaaleconomische ongelijkheden worden aangepakt. Ook dit is makkelijker gezegd dan gedaan, maar er zijn wel beproefde manieren om hier iets aan te doen. Naast traditionele herverdeling valt bijvoorbeeld te denken aan het democratiseren van de economie, zodat medewerkers meer zeggenschap krijgen op de werkvloer. Ook maatregelen om de kanselijkheid en mobiliteit in het onderwijs te bevorderen, kunnen helpen.' ■

‘IN WALLONIË ZIJN DE SOCIAALDEMOCRATEN LINKS GEBLEVEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Marten van Dijk©

Overall in Europa hebben we de afgelopen jaren de opkomst van uiterst rechtse partijen gezien. Uitzondering daarop is Wallonië. Franstalig België heeft uiterst rechts tot nu toe buiten de deur weten te houden. Wat is hun geheim? Spanning vroeg het aan politicoloog Léonie de Jonge, die in 2019 promoveerde op een onderzoek naar het succes en falen van radicaal rechts-populistische partijen in de Benelux-landen.

› Wat zijn de belangrijkste bevindingen van je onderzoek?

‘Dat in de hele Benelux vraag is naar radicaal rechts-populistische partijen, maar dat ze het in Vlaanderen en Nederland veel beter doen dan in Luxemburg en Wallonië. Om dat verschil te verklaren, ben ik gaan kijken welke andere factoren doorslaggevend zouden kunnen zijn. Toen kwam ik uit bij de media en de gevestigde politieke partijen. Samen bepalen zij als poortwachters welke thema’s en partijen aan bod komen, en daardoor hebben ze invloed op het succes of falen van radicaal rechts-populistische partijen.’

› In hoeverre verschilt de opkomst van radicaal rechts-populistische partijen in Nederland met die in andere landen?

‘Wat uniek is aan Nederland, is dat je het keerpunt precies kunt herleiden tot de opkomst van en moord op Pim Fortuyn. Daarna heeft een soort overcompensatie plaatsgevonden. Met name bij de media. Zij zijn massaal de volkswijken ingetrokken om de boze burger aan het woord te laten. Alles moest gezegd en geroepen kunnen worden, zonder dat daar

grenzen aan gesteld werden. Dat heeft bijvoorbeeld Thierry Baudet met zijn Forum voor Democratie enorm in de kaart gespeeld. Als je zo’n partij aan het begin zoveel aandacht en legitimiteit geeft, dan kun je dat moeilijk weer terugdraaien. Er is nu wel een debat op gang gekomen onder journalisten over wat wel of niet gezegd kan worden, maar het is de vraag of dat niet te laat is.’

› Gaan jouw bevindingen over het succes van rechts-populistische partijen in Vlaanderen en Nederland ook op voor de buurlanden Frankrijk en Duitsland?

‘Ja, voor die landen gelden mijn bevindingen ook. Frankrijk is eigenlijk het beste voorbeeld. Daar zie je heel duidelijk dat de opkomst van radicaal rechts-populistische partijen veroorzaakt is door de gevestigde partijen. Het *Front National* van Jean-Marie Le Pen is groot gemaakt door de sociaaldemocratische partij onder François Mitterrand, om daarmee centrum-rechts te verzwakken. Mitterrand overtuigde de Franse publieke omroep om meer aandacht te besteden aan het *Front National*. Dit

had tot gevolg dat Le Pen opeens meer kansen kreeg om zich te mengen in het publieke debat, en tegelijkertijd rechtstreeks zijn kiezers kon bereiken. Het zorgde er ook voor dat de partij als minder extremistisch werd gezien. Wat het *Front National* ook in de kaart speelde, was dat de sociaaldemocraten zich minder gingen bezighouden met sociale klasse en meer met migratie. En dat zij migratie als een cultureel thema gingen behandelen in plaats van een economisch.

Duitsland is wat ingewikkelder. Daar hebben de media en de gevestigde partijen juist heel lang een cordon sanitaire gevormd rondom uiterst rechts. Totdat de *Alternative für Deutschland* als een soort Trojaans

Wallonië weigerde als enige in Europa het vrijhandelsverdrag van de EU met Canada (CETA) te ondertekenen. De Parti Socialiste speelde als grootste regeringspartij een belangrijke rol in het verzet tegen CETA.

paard de politieke arena is binnengereken. Zij presenteerde zich aanvankelijk als een eurosceptische partij en is vervolgens steeds verder naar rechts opgeschoven. In zekere zin heeft Forum voor Democratie dezelfde weg afgelegd. Naarmate de partij groter werd, is ze steeds meer de extreem-rechtse hoek ingeschoven.’

› Ik wil graag wat dieper met je ingaan op het verschil in succes tussen radicaal rechts-populistische partijen in Vlaanderen en Wallonië. Is de Waalse bevolking minder vatbaar voor rechts-populistische partijen dan de Vlaamse?

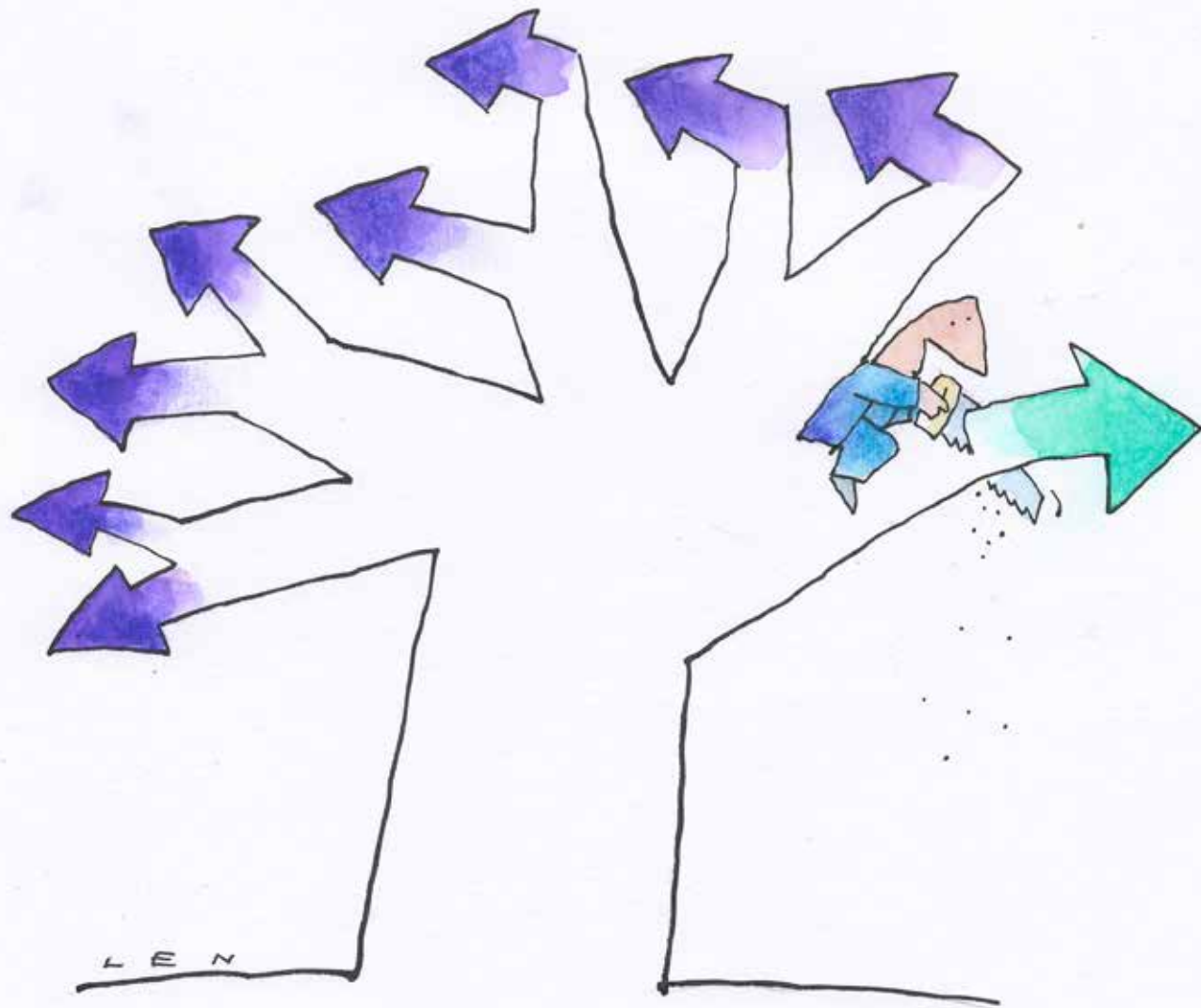
‘Nee, dat is een grote mythe. Uit kiezersonderzoek blijkt er wel degelijk een voedingsbodemp te zijn

voor uiterst rechts in Wallonië. Economisch gezien gaat het er al lange tijd slecht. De werkloosheid is bijvoorbeeld hoger dan in Vlaanderen. En Walen zijn over het algemeen ook meer geneigd om tegen migratie te zijn dan Vlamingen. Het potentiële electoraat voor een uiterst rechtse partij is dus minstens even groot in Wallonië als in Vlaanderen.’

› In hoeverre zijn rechts-populistische partijen meer geworteld in Vlaanderen dan in Wallonië?

‘Aan de aanbodzijde zien we inderdaad een verschil. Uiterst rechts heeft in Vlaanderen van oudsher een grote organisatiekracht. Het Vlaams Belang (eind jaren zeventig opgericht als Vlaams Blok) komt voort uit de Vlaamse Beweging. Een overkoe-

‘Centrum-links en radicaal-links doen het veel beter in Wallonië dan in Vlaanderen’

pelende term voor organisaties die zich inzetten voor de emancipatie van het Vlaamse volk in België. Het Vlaams Belang wist heel goed het netwerk van de Vlaamse Beweging te gebruiken om nieuwe leden en kiezers te werven. In Wallonië ontbreken dergelijke netwerken. Daardoor is daar het lastig voor rechts-populistische partijen om kiezers te mobiliseren en geschikte kandidaten te vinden.'

› **Hoe zit het met het stemgedrag in Vlaanderen en Wallonië?**

'Centrum-linkse en radicaal-linkse partijen doen het veel beter in Wallonië dan in Vlaanderen. In Vlaanderen zijn de sociaaldemocratische kiezers massaal overgelopen naar het Vlaams Belang, terwijl ze in Wallonië de sociaaldemocratische partij grotendeels trouw zijn

gebleven. Daar is de *Parti Socialiste* (PS) nog steeds toonaangevend en dat is uniek in Europa. Mede door de economische situatie in de regio zijn traditionele linkse thema's als ongelijkheid en herverdeling nog steeds belangrijk voor de Waalse kiezer. De PS is ook de klassieke sociaaleconomische scheidslijn tussen links en rechts blijven politiseren en heeft zich niet laten verleiden om migratie als cultureel thema te beschouwen. Door haar cliëntelistische en lokaal sterk verankerde manier van politiek voeren, is de PS erin geslaagd om haar oude maatschappelijke 'zuil' te behouden. Ook omdat de ontzuiling in Wallonië minder ver gevorderd is dan in Vlaanderen of Nederland.'

› **Neigt het cliëntelisme van de PS niet naar corruptie?**

'Ja, dat is wel zo. Er zijn veel corruptieschandalen binnen de PS geweest. Dat kost ze ook wel stemmen. Maar tegelijkertijd luistert de partij nog steeds naar haar kiezers en blijft zij trouw aan haar sociaaleconomische standpunten.'

› **Hoe kijkt de partij aan tegen migratie?**

'Als een economisch thema. Wat interessant is aan Wallonië, is dat buitenlandse arbeiders van begin af aan zijn opgenomen in de vakbonden. Daardoor werden zij gezien als mede-arbeider in plaats van concurrent voor een arbeidsplaats. Dat is een belangrijke reden waarom het migratiethema minder gepolitiseerd is geraakt dan elders in Europa. Op lokaal niveau vliegt er overigens nog wel eens een PS-politicus uit de bocht met anti-migratiestandpunten,

'Gevestigde partijen hebben ook baat bij succesvolle rechts-populistische partijen'

maar de partijtop neemt daar dan direct afstand van.'

› **Kost dat de PS geen stemmen?**

'Over het algemeen doet de partij het gewoon goed, zeker in vergelijking met sociaaldemocratische partijen in omliggende landen. Al zie je absoluut een dalende trend. De afgelopen jaren zijn ze links ingehaald door de PTB (*Parti du Travail de Belgique* ofwel Partij van de Arbeid van België, TL). Ook de PS heeft dus te maken met stemmenverlies, maar veel minder dan haar zusterpartijen in Europa. De PS is heel dicht bij haar ideologie gebleven, terwijl andere sociaaldemocratische partijen veel meer naar rechts zijn opgeschoven.'

› **Hoe houden de PS en de andere gevestigde partijen in Wallonië uiterst rechts buiten de deur?**

'Ik denk op twee manieren. Aan de ene kant door vast te blijven houden aan de oude sociaaleconomische scheidslijn tussen links en rechts. En aan de andere kant door duidelijk afstand te nemen van uiterst rechtse partijen. Door niet mee te gaan in hun verhaal en geen standpunten van hen over te nemen. De gevestigde politieke partijen in Wallonië werken dus als een soort buffer tegen de opkomst van uiterst rechts.'

› **Een andere belangrijke factor voor het falen van rechts-populistische partijen in Wallonië is het cordon sanitaire van de media. Kun je daar iets over vertellen?**

'Sinds 2010 bestaat er een formele overeenkomst onder journalisten om politici met zogenaamde 'vrijheidsberovende' overtuigingen consequent buiten spel te zetten. Doel van deze mediastrategie is niet om ze dood te zwijgen, maar om ze droog te leggen. Extreemrechtse politici zijn nooit live op televisie te zien. Ze worden wel geïnterviewd, maar hun uitspraken worden altijd

van context voorzien. Een van de redenen waarom deze strategie zo succesvol is, is dat alle media eraan meedoen. Het cordon is dus waterdicht.'

› **In Vlaanderen was aanvankelijk ook een cordon sanitaire van de media tegen het Vlaams Blok, de voorloper van het Vlaams Belang. Waarom heeft deze geen stand gehouden?**

'Omdat afspraken over een cordon van de media nooit duidelijk op papier zijn gezet. Naarmate het Vlaams Belang meer stemmen en invloed kreeg, werd de berichtgeving steeds genuanceerder. In 2004 behaalde de partij 24 procent van de stemmen en veranderde zij van naam, nadat het Vlaams Blok was veroordeeld wegens racisme. Voor de media was dat het signaal om het Vlaams Belang als een gewone politieke speler te behandelen. Dus niet meer als extreemrechtse partij.'

› **Hoe houdt Luxemburg radicaal rechts-populistische partijen buiten de deur?**

'Ook in Luxemburg heerst er een consensus onder journalisten en politici van gevestigde politieke partijen om het populisme en extremisme tegen te gaan. Journalisten vinden bijvoorbeeld dat de media geen platform mogen bieden aan politici met radicale en extremistische overtuigingen. Maar in tegenstelling tot Wallonië zijn afspraken hierover nooit formeel vastgelegd.'

› **Hoe wenselijk is een cordon sanitaire vanuit democratisch oogpunt?**

'Daar wordt verschillend naar gekeken. In Nederland is een cordon sanitaire taboe. Hier moet alles gezegd en geschreven kunnen worden. In Wallonië kijken ze er anders tegenaan. Daar zien journalisten het als een belangrijk middel om de democratie te beschermen.

Foto: Marleen Annema

Léonie de Jonge is universitair docent Europese politiek en maatschappij aan de Rijksuniversiteit Groningen en onderzoeker bij het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). Ze doet onderzoek naar uiterst rechtse partijen en organisaties.

Probleem is dat zo'n discussie over een cordon sanitaire alleen zinvol is als radicaal of extreemrechtse partijen nog niet zijn doorgebroken. Anders gebruiken ze het in hun voordeel door te roepen dat ze geboycot worden door de elite.'

› **In hoeverre hebben gevestigde politieke partijen ook baat bij succesvolle radicaal rechts-populistische partijen?**

'Ik denk zeker dat ze er baat bij hebben. De VVD heeft meerdere verkiezingen gewonnen door een tweestrijd te creëren tussen Wilders en Rutte. Ook D66 heeft electorale winst geboekt door zich te positioneren tegenover de PVV. In ons politiek stelsel is het natuurlijk nooit een race tussen twee partijen, maar het werkt wel om je op te werpen als de enige legitieme tegenstander van uiterst rechts.' ■

‘BIJ PROTESTEN KOM JE ZOWEL STEMMERS ALS NIET-STEMMERS TEGEN’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Cees Wouda

Op 17 september jongstleden organiseerde de SP in Den Haag een goed bezocht protest tegen de toenemende kosten voor gewone mensen en de stijgende winsten van grote bedrijven. Toch blijft het lastig om grote groepen mensen de straat op te krijgen voor thema's als ongelijkheid en herverdeling. Hoe komt dat? En hoe zorg je er überhaupt voor dat mensen in actie komen en dat blijven doen? Spanning vroeg het aan Jacqueliën van Stekelenburg, hoogleraar Sociale verandering en conflict aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

› **Wat is er in algemene zin nodig om mensen in beweging te krijgen om de straat op te gaan?**

‘Je kunt op twee manieren invloed uitoefenen op de politiek of meer specifiek op de regering in Den Haag: op de institutionele manier of via protest. Daarbij is het belangrijk om te zeggen dat protesteren altijd minderheidsgedrag is. Soms lijkt het heel eenvoudig om mensenmassa's op de been te krijgen, maar niets is minder waar. Dat weten jullie bij de SP als geen ander. Mensen gaan niet zomaar de straat op. Ze zoeken altijd naar de manier die hen de minste tijd en inzet kost en waar ze het meeste resultaat van verwachten.

In de wetenschap zijn twee kampen te onderscheiden over waarom mensen de straat op gaan. Het ene kamp zegt dat mensen gaan protesteren omdat ze het vertrouwen in de politiek hebben verloren. Het andere kamp zegt dat deze mensen nog wel degelijk vertrouwen hebben in de partijpolitiek, maar via protest politici juist willen aansporen om meer te doen. Bijvoorbeeld tegen de stijgende prijzen of de toenemende armoede. In de praktijk vind je vaak beide typen demonstranten op straat. Dat bleek ook uit een groot

onderzoek dat ik samen met collega's onder 28 duizend demonstranten in heel Europa heb gedaan na de vorige financiële crisis.’

› **Wie zijn dan de mensen die gaan protesteren?**

‘Mensen die bereid zijn de straat op te gaan, noemen wetenschappers *mobilising potential*, ofwel mensen die gemobiliseerd kunnen worden voor protest. In de eerste plaats zijn dit mensen die in netwerken zitten met gelijkgestemden. Dat kunnen formele netwerken zijn, zoals een politieke partij of een vakbond; virtuele netwerken, zoals een Facebookgroep; of informele netwerken, zoals je collega's of buren. In die netwerken praten mensen over hun woede en komen ze erachter dat anderen er net zo over denken als zij. Dat is een belangrijk vertrekpunt, want zonder collectieve boosheid gaan mensen nooit protesteren. In de tweede plaats zijn het mensen met politieke interesse. Zij weten wat er speelt in de politiek en wie ze moeten aanspreken. En in de derde plaats zijn het overwegend mensen met een linkse politieke signatuur. Hoewel dat aan het veranderen is, getuige de recente corona- en boerenprotesten. Uit het

eerder genoemde onderzoek onder 28 duizend demonstranten, bleek dat 91 procent zichzelf links noemde. Dat percentage zal nu wellicht wat lager liggen, maar ik verwacht nog steeds dat linkse politieke oriëntatie de kans op actiebereidheid aanzienlijk vergroot.’

› **Kunt u ook iets zeggen over de sociaaleconomische achtergrond van demonstranten?**

‘Ook daar bestaan in de wetenschappelijke literatuur twee opvattingen over. De ene zegt dat de mensen die het het moeilijkst hebben, het meest tot actie bereid zijn. En de andere zegt dat mensen juist hulpbronnen, zoals tijd, geld of lidmaatschap van een organisatie, nodig hebben om te kunnen demonstreren. Volgens deze theorie hebben mensen die dagelijks bezig zijn om te overleven geen tijd, geld en energie om de straat op te gaan. Uit het vele onderzoek dat in Westerse landen naar de sociaaleconomische achtergrond van demonstranten is gedaan, blijkt inderdaad dat het vooral mensen zijn die niet helemaal onderaan de sociale ladder staan en over enige hulpbronnen beschikken, zoals lidmaatschap van een vakbond.’

16 mei 2012. Protest van de Indignados ('verontwaardigden') in Madrid tegen de enorme bezuinigingen door de Spaanse regering na de grote financiële crisis.

Foto: Polaris/ANP©

‘Protesten in Nederland zijn kleinschaliger geworden, maar wel diverser’

› Zijn dit ook mensen die gaan stemmen?

‘Niet per se. Zoals ik eerder aangaf, zijn het zowel mensen die de partijpolitiek de rug toe hebben gekeerd als mensen die het idee hebben dat ze via partijpolitiek én protest invloed kunnen uitoefenen. Dus zowel stemmers als niet-stemmers kom je bij protesten tegen.’

› Wat gebeurt er met de bereidheid tot protest als successen uitblijven?

‘Deze vraag moet ik even herformuleren. Want wat versta je onder

succes? Wat mij betreft is succes breder dan het direct beïnvloeden van politici. Ook op andere manieren kan protest succesvol zijn. Bijvoorbeeld door het nieuws te halen, of door beïnvloeding van de publieke opinie, of door toenemende actiebereidheid. Deze drie factoren samen kunnen ook weer indirect effect hebben op politici. Dat heb je bijvoorbeeld bij het CDA met de boeren gezien.’

› Wat is er nodig om ervoor te zorgen dat het protest levend blijft?

‘Ik denk dat dat tegenwoordig een van de ingewikkeldste opdrachten is voor organisatoren van protest. Er wordt de laatste jaren wel weer meer gedemonstreerd in Nederland, maar de opkomst is over het algemeen lager dan vroeger. We zien geen demonstraties meer van honderdduizenden mensen. De laatste daarvan was in 2004 tegen de kabinetsplannen van Balkenende II. Als grote massa's uitblijven, hoe zorg je er dan voor dat mensen in actie blijven komen? In de eerste plaats door de mensen die al naar demonstraties

gaan, warm te houden. Blijf met ze communiceren, ook tussen de protesten in. Verder weten we dat er tijdens een campagne altijd mensen uitvallen, dus roep mensen op om via hun netwerken anderen enthousiast te maken om ook mee te doen. Wat ook heel belangrijk is, is dat je op verschillende manieren actie voert. Want mensen willen soms wel aan de ene actie meedoen, maar niet aan de andere. Daarmee houd je de betrokkenheid levend. Ik denk dat klimaat-actiegroep Extinction Rebellion dat op een slimme manier doet. Zij slaagt

er steeds weer in om via verschillende acties met een relatief kleine groep mensen veel in het nieuws te komen.’

› In hoeverre speelt het stellen van realistische doelen een rol bij de actiebereidheid van mensen?

‘Volgens mij moet het altijd een combinatie zijn van grote, idealistische en kleine, specifieke doelen. Zeker voor de SP is het belangrijk om ook altijd je ideologische achtergrond als doel neer te zetten. Dat is wat jullie herkenbaar maakt en dat vindt ook weerklank bij jullie achterban.’

› Hoe zijn protesten in de loop der jaren veranderd?

‘Drie ontwikkelingen zijn daarbij van belang geweest: globalisering, individualisering en virtualisering. In de eerste plaats zijn de onderwerpen van protest meer grensoverschrijdend geworden, denk bijvoorbeeld aan de huidige inflatie. In de tweede plaats zijn de protesten minder massaal geworden, omdat steeds minder mensen lid zijn van een vakbond of een politieke partij. En in de derde plaats zijn sociale media een grotere rol gaan spelen bij het organiseren van protest. Dit geldt zowel voor traditionele organisaties zoals vakbonden en politieke partijen als voor individuen. Ik denk dat deze combinatie van individualisering en virtualisering tot een andere vorm van demonstreren heeft geleid. Aan de ene kant kleinschaliger, maar aan de andere kant wel diverser. Er vinden vaker verschillende demonstraties plaats rond hetzelfde thema op verschillende plekken in het land.’

› Wat zou tot slot uw advies zijn aan organisatoren van protest, zoals de SP?

‘Voor ons onderzoek naar de demonstraties tussen 2009 en 2013 in de nasleep van de financiële crisis hebben wij ook krantenonderzoek

Foto: archief Jacquelin van Stekelenburg

Jacquelin van Stekelenburg

is hoogleraar Sociale verandering en conflict aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij onderzoekt waarom mensen gaan protesteren bij grote sociale veranderingen. Haar onderzoek richt zich vooral op motieven voor deelname aan protest.

gedaan. Wij hebben daarbij gekeken naar de periode van zes maanden vóór de demonstratie tot een maanderna. Het doel was om na te gaan hoe vaak het onderwerp van protest en het protest zelf van te voren besproken werden. Want naast je eigen achterban en de mensen die via je achterban gemobiliseerd worden, bereik je ook nog steeds een deel van je *mobilising potential* via het algemene nieuws. Uit ons onderzoek komt heel duidelijk naar voren dat hoe later het onderwerp van protest en het protest zelf genoemd worden, hoe kleiner de opkomst van dit derde deel is. En juist voor een grote opkomst, heb je alledrie de manieren van mobilisatie nodig, dus via je achterban, via het netwerk van je achterban en via het nieuws. Dus mijn advies zou zijn: *make it to the news!* ■

